

ARHIIVILEID: LASTE PILDIRAAMAT „ROBINSON” (1880)

Ühel 2011. aasta detsembrikuu õhtul Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus Johann Georg Eisenile kuulunud trükiseid katalogiseerides tuli päevavalgele haruldane lasteraamat. Leituks osutus H. Laakmanni trükikojas välja antud pildiraamat „Robinson” (1880).

Heinrich Laakmannist (1802–1891) kujunes XIX sajandi Eestis silmapaistev trükikal, kirjastaja ja raamatukaupmees. Oma tegevusega andis Laakmann märkimisväärse panuse eestikeelse raamatu arengusse ning aitas kaasa rahva lugemishuvi ja -oskuse edenemisele. Juba sajandi keskel trükiti tema trükikojas peamiselt ilmalikke eestikeelseid raamatuid. Aastal 1867 asutas Laakmann Tartus esimese eestikeelsete raamatute kaupluse.¹

1860.–1870. aastail kirjastas Laakmann rohkesti ka lasteraamatuid, mis soodustas lastekirjanduse arengut ning levikut.² Illustreeritud lasteraamatuid on siiski teada vaid mõned üksikud ning nendegi kujundus jäi paraku ilmetuks. Säärase olukorra tingisid trükikodade piiratud võimalused, raamatute hind ja kirjastajate suhtumine. Pildid, mida kasutati lasteraamatute tarbeks, olid enamasti juhuslikud ning valitud juba olemasolevate klišeede hulgast. Võimaluste avardudes hakati lasteraa-

matutele üha enam lisama Saksamaalt laenatud stereotüüpidega tehtud pilte. Jätkuvalt oli valik enamasti juhuslik ning paljudel juhtudel ei sobinud pilt ja tekst omavahel kokku.³

Kooliealistele lastele mõeldud raamatute kõrval hakkas Laakmann oma tegevuse lõpuperioodil (1880.–1890. aastail) välja andma ka pildiraamatuid noorematele. Pildiraamatud olid sel ajal uudne nähtus ning kujunesid ajapikku iseseisvaks raamatutüübiks.⁴ Tavaliselt puudus pildiraamatutel autori nimi, mistõttu tuleb koostajatena arvestada trükikodade omanikke (lisaks Laakmannile näiteks Schnakenburgi, Mathieseni jt) või kirjastajaid, kelle käsutuses oli stereotüüpe ja klišeeseid. Enamasti valisid ka pilte saatvad tekstid välja omanikud ja kirjastajad. Ajapikku hakkas lasteraamat muutuma iseseisvamaks, täpsema lugejamääranguga raamatutüübiks, kuigi piltide valik oli üldiselt veel süsteemitu.⁵

Heinrich Laakmanni eluajal Tartus Laakmanni trükikojas välja antud autori nimeta laste pildiraamatutest on leidumusega neli trükist: „Seitse kaar- nat” (1881?) ja „Pildi raamat” (1883), mille täisteksti leiab digiteeritud kujul Eesti Rahvusraamatukogu arhiivist DIGAR,⁶ „Lapse meele järele loomad”

¹ Eesti Kirjandusmuuseumi koduleht: <http://www.kirmus.ee/Asutus/laakmann.html>

² I. L o o s m e, H. Laakmanni osa rahvusliku liikumise aja raamatu väljaandmisel. – Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale III. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, 1964, lk 122.

³ A. J ä r v, Eesti lastekirjandus. Kujunemine ja areng kuni aastani 1917. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder, 1989, lk 72–73.

⁴ I. L o o s m e, H. Laakmanni osa rahvusliku liikumise aja raamatu väljaandmisel, lk 122.

⁵ A. J ä r v, Eesti lastekirjandus. Kujunemine ja areng kuni aastani 1917, lk 72–73.

⁶ <http://digar.nlib.ee/digar/esileht>

(1880 ja 1893), mis on hetkel digiteerimisel, ning käesolevas kirjutises käsitletav „Robinson” (1880), mis saab lähitulevikus samuti digiteeritud. Leidumusetä on pildiraamatud „Seitse rätsepat” (1883?), „Weikene põialpoiss” (1883?), „Maa-alused mehed hädas aitajad” (1883?) ning „Pildid laste elust” (1883?). Täpsustamata väljaandmisaastaga, kuid tõenäoliselt hiljem, 1890. aastatel trükitud pildiraamatutest võib ära nimetada teosed „Tannike ja Mannike”, „Kalamees ja tema naine”, „Luik tõmba külge” ja „Lumeroosike”. Puudulike ilmumisaastate tõttu ei või kindlalt väita, et viimased neli pildiraamatut jõudsid lugejani enne Laakmanni surma ehk 1891 aasta jooksul. Tollel perioodil võis ilmuda teisigi pildiraamatuid, kuid selle kohta puuduvad kindlad tõendid.

Vahemärkusena võib lisada, et 1898. aasta Laakmanni raamatupoe loendi järgi on raamatut „Maa-alused mehed hädas aitajad” saadaval 40 eksemplari. Niisama palju leidub raamatut „Pildid laste elust”. Seevastu trükist „Pildi raamat” on järel kuus eksemplari.⁷ Varasemas „Nimekirjas raamatutest mis H. Laakmanni raamatupoodist Tartus saada on” (1890) ei ole pildiraamatuid ega nende saadavust mainitud. Kuna käesolevate andmete järgi trükiti varasemad laste pildiraamatud Laakmanni juures aastal 1880, ei nimetata ka 1879. aasta loendis⁸ oodatavalt ühtegi pildiraamatut.

Laakmanni trükikojas välja antud „Robinson” on eespool nimetatud pildiraamatute hulgas viimastine arhiivileid. „Robinson” on säilikuna arvel Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogus ning kuulub Matthias Johann

⁷ H. Laakmann Tartus. Raamatute nimekiri. Tartu: H. Laakmann, 1898, lk 7.

⁸ Täispealkirjaga „H. Laakmanni Eesti raamatupoodis Tartus on kõik siin alamal nimetatud, tema juures trükitud eestikeele raamatud, ka kõigis muial paikus, kus nendega kaubeldakse, saada”.

Eiseni isa Johann Georg Eiseni personaalkogusse. Tegemist on konvoluudiga, mis tähendab, et „Robinsonile” on lisaks köidetud veel teisigi trükiseid. Kõitja, tõenäoliselt J. G. Eisen, on arvatavasti ilustamise eesmärgil raamatutele lisanud värvilisi ja läikivaid piltpostkaarte. Selline teguviis oli Eisenile üsna tavapärane ning teksti juurde mittekuuluvaid pilte ja/või postkaarte võib leida ka mitmetest teistest koguse kuuluvatest konvolutidest. Veel on „Robinsoni” kõrvale lisatud tiitelleheta „Postimehe Pildi-album” (1891). „Robinson” ei ole selles mitmekülgses konvolutis siiski ainus lasteraamat. Vahest huvitavam ning salapärasemgi on teine lastele mõeldud, värviliste piltidega illustreeritud raamat, mis kannab pealkirja „Laste ilus pildi Aabitse-raamat”. Sellest teosest ei ole aga teada, mis aastal ja kus see trükiti, samuti puuduvad olulisemates eesti raamatut käsitlevates trükistes ülestähendused „Laste ilusa pildi Aabitse-raamatu” kohta.⁹ Raamatu kaanele on ainult märgitud, et seda teost oli võimalik soetada R. Jakoby¹⁰ raamatupoest Pärnus.

Laakmanni trükikojas välja antud „Robinsoni” teeb huvitavaks leiuks tõik, et tegu on ühe esimese väikelastele mõeldud pildiraamatuga. Tollest perioodist pärinevad pildiraamatud on madala leidumusega, seega rariteetsed. „Robinsoni” väärtust tõstab seegi, et tegemist on hästi säilinud teosega. Viimasele aitas kindlasti kaasa J. G. Eiseni harjumus varustada trükised tugevate ümbriskaantega, millel oli paraku ka miinuspool: sageli on teoste originaal-

⁹ Siinkohal on ennekõike mõeldud järgmist teost: Eestikeelne raamat 1851–1900. 1, A–Q. Toim E. Annus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, 1995.

¹⁰ Aastal 1850 avati Pärnus E. Höflingeri raamatukauplus, mille 1858. aastal omandas Romanus Julius Jacoby, kellelt see omakorda läks 1880. aastatel O. Nähringi valdusse. – Eesti raamat 1525–1975. Ajalooline ülevaade. Tallinn: Valgus, 1978, lk 156.

kaaned eemaldatud. „Robinson” on siiski säilinud täies ulatuses.

Raamat koosneb koos esi- ja taga-kaanega kaheksast leheküljest / kaheksast pildist ning tekst ja illustratsioonid on trükitud ainult lehe ühele poolele. Kaane ülaveerisele on märgitud ilmumisaasta ja -koht ning trükikoja nimi. Alaveerisel seisab aga lause: „Täielik lugu Robinsoni elust ühe tühja saare pääl on Tartus H. Laakmann'i juures välja tulnud”. Tegemist ei ole raamatut tutvustava märkuse ega lühikese sisukokkuvõttega, vaid hoopis teise trükise reklaamiga. Ingrid Loosme kirjutab, et Laakmanni kirjastus propageeris oma toodangut ka raamatukaanel, mida eriti 1860. aastail hakati kasutama reklaamiks.¹¹ Viidatud on niisiis hoopis Laakmanni trükikojas esimest korda 1866. aastal välja antud pikema teksti ning vähemate ja mustvalgete piltidega raamatule „Nore Robinsoni ello ja juhtumissed ühhe tühja saare peal. Üks wägga armas luggeminne nore rahwa õppetuseks ja kassuks” – tõlkijaks Haapsalu kirjamees Gustav Ellerberg. Vahetult enne laste pildiraamatu „Robinson” ilmumist, 1879. aastal, antakse välja Ellerbergi „Nore Robinsoni...” teine trükk – seega ei meelita reklaam ostma 1866. aasta raamatut, vaid selle kordustrükki.

Selliseid Daniel Defoe „Robinson Crusoe” (1719) ainetel kirjutatud teoseid nimetatakse robinsonaadideks ja on teada, et Robinsoni nimi muutus kirjastajate reklaamvõtteks: kui mõne raamatu tegelane oli läbi teinud laevahuku, nimetati ta Robinsoniks ning pealkirjastati selliselt kogu raamat. 1840. aastate algusest, kui Eesti raamatuturul oli märgata elavnemist, hakkasid robinsonaadid levima ka siinmail, kuigi ainult tõlkekirjandusena. Robinsoni nimi jõudis Eestisse saksa

noorkirjanik Joachim Heinrich Campe kaudu, kelle teosele toetubki G. Ellerbergi tõlgitud „Nore Robinsoni...”.¹²

Pildiraamatus „Robinson” on kujutatud Robinsoni loo tähtsamad sündmused: isa juurest lahkumine ja pärast laevahukku tühjale saarele jõudmine, paadi ja onni ehitamine, loomade soetamine (huvitaval kombel leiab Robinson üksikult saarelt kitse, koera, kassi ja linnukese), vangi vabastamine saarele sattunud võraste käest, päästva laeva saabumine ning isa juurde naasmine. Raamatu esikaant illustreerib väärkas poosis Robinson, kes hoiab pea kohal roost valmistatud päikeseparju ning käel papagoid. Tema kõrval seisab truu pilguga kits. Robinsoni ees asetsevad ristatult tema peamised tööriistad – püss ja kirves. Tagakaanel on sentimentaalne stseen isa embavast Robinsonist.

Paraku ei ole teada, kui suur oli „Robinsoni” tiraaž. Laakmanni trükikoja laoraamatus alates aastast 1870 on käsitsi koostatud sisukorras „Robinson” ära märgitud, kuid vastaval leheküljel puudub selle kohta sissekanne. Samuti ei kajastu raamatupoe nimekirjades, mitu eksemplari „Robinsoni” võis olla müügiks välja pandud.

Olgugi tegemist pelgalt väikelastele mõeldud raamatukesega, mis suures osas koosneb piltidest ning on varustatud väheldase tekstiga, on H. Laakmanni „Robinson” kahtlemata huvitav arhiivileid. Lisaks sellele, et niisugused pildiraamatud aitasid kaasa eesti lastekirjanduse edenemisele, kajastavad need trükikunsti võimaluste avardamist: toimub üleminek mustvalgetelt illustratsioonidelt värvilistele.

EVELIN ARUST

¹¹ I. Loosme, H. Laakmanni osa rahvusliku liikumise aja raamatu väljaandmisel, lk 166.

¹² A. Winkel, Paar sõna robinsonaadidest mujal ja meil. – Keel ja Kirjandus 1960, nr 12, lk 724–730.